

EGY HUSZÁRKAPITÁNY GRÓF MEGGYILKOLÁSA JÁSZBERÉNYBEN, A KORABELI SAJTÓ TÜKRÉBEN

PETŐ BÁLINT

ABSTRACT

In our comprehensive research, we are trying to uncover crimes committed in dualist Hungary, where the perpetrators were not only sentenced to death, but also executed. As the war events of the 20th century almost completely destroyed archival sources on judicial matters, our primary - and often exclusive - source is the newspapers of the time, which usually reported in detail on high newsworthy criminal events, especially when it came to murder. In this paper, we present a criminal case in Jászberény, where a high-ranking military officer - and the younger brother of a former interior minister and later prime minister - was killed by a lieutenant serving under him. Shortly afterwards, the perpetrator was sentenced to death by a military court and hanged.

Kulcsszavak: halálbüntetés, gyilkosság, dualizmus, Jászberény, Gyöngyös

BEVEZETÉS

Átfogó kutatásunkban olyan, a dualista Magyarországon elkövetett bűncselekményeket igyekszünk feltárni, amelyek elkövetőit nemcsak halálra ítélték, hanem ki is végezték. Mivel az iratselejtezések, valamint a XX. század történelmi viharai a bírósági ügyekre vonatkozó levéltári dokumentumok nagy részét megsemmisítették, elsődleges – és sokszor kizárólagos – forrásunkat a korabeli sajtótermékek jelentik, amik általában részletesen beszámoltak a nagy hírértékű kriminalisztikai

eseményekről, különösen, ha gyilkosságról volt szó. Jelen írásunkban egy jászberényi bűncselekményt mutatunk be, amelynek során egy főnemes katonatiszt – ráadásul az egykori belügyminiszter, illetve későbbi miniszterelnök öccse – esett egy alatta szolgáló hadnagy áldozatául. Nem sokkal később az elkövetőt a haditörvényszék halálra ítélte, és felakasztották.

A GYILKOSSÁG ÉS A TETTES ELFOGÁSA

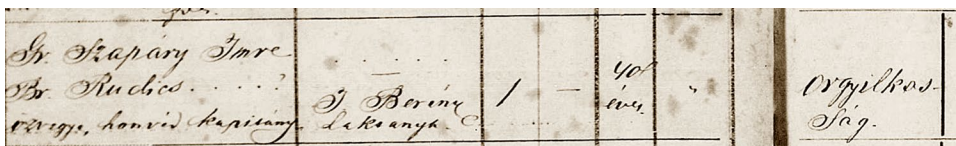
„Gr. Szapáry Imre, honvédkapitányt Jászberényben, meglőve találták. Egy hivatalos távirat e rövidséggel jelenti a honvédelmi minisztériumnak e tényt. Részleteket még nem tudunk. A boldogult gr. Szapáry Gyula fivére és b. Rudich veje volt” – adta hírül az elsőők között *A Hon* esti kiadása 1878. február 12-én, kedden.¹

A naponta csak egyszer, a reggeli órákban megjelenő orgánumok csak másnap tudtak beszámolni az eseményről, viszont ennek köszönhetően néhányuknál már az első tudósítás is valamivel több – időközben kiderült – információt tartalmazott. *A Debreczen* például a következőt írta: „Jászberény, febr. 13. Gr. Szapáry Imre századost, gr. Szapáry Gyula fivérét, s br. Rodich [sic!] tábornagy vejét, itteni lakásán Tóth nevű hadnagy tegnap délután orozva meglőtte. A hadnagy inasával együtt megszökött.”² Akadtak azonban szűkszavúbb, még mindig az előző napi táviratra alapozó híradások is, például a *Fővárosi Lapoké*, amely csupán a „Halálózások” rovatban említi, hogy „Gróf Szapáry Imre honvédkapitányt, (gr. Szapáry Gyula fivérét s az öreg b. Rudics József vejét,) mint egy hivatalos távirat jelenté, tegnap reggel a jászberényi kaszárnyában halva, meglőve találták.”³

1. kép: Gróf Szapáry Imre százados gyászjelentése, amelyet a Jászberényben állomásozó m. kir. honvéd tisztikar adott ki (elérhető: https://temesvarijeno.blog.hu/2015/08/24/rudics_petronella_barono_fotografija, letöltés: 2025. január 19.)

A már említett *A Hon* szintén február 13-i, esti kiadása további részleteket közölt az előző nap reggel történt bűncselekményről. Először is megnevezi a forrást, a német nyelvű *Pester Lloyd*ot, amely lapra⁴ hivatkozva közli, hogy Szapáry grófot bosszúból ölte meg egy bizonyos Tóth nevű hadnagya, aki „részeskedése miatt gyakran jelent meg szabályellenes állapotban a gyakorlatokon s habár a gróf mindannyiszor jelentékeny szelidséggel bánt vele, a bosszuálló ember a megrovásokért éjjel belopódzott előljárója lakására s meglőtte őt” – mivel Szapáry nem sokkal korábban elzárással fenyegette meg az iszákos Tóthot.⁵ (Mint később látni fogjuk, a hír téved a bűncselekmény időpontját illetően.) Szintén a *Pester Lloyd* alapján közlik Szapáry Imre születési idejét (1838. július 27.), említik 1873-ban kötött, rövid ideig tartó és tragikusan végződő házasságát Rudics Petronella bárónővel,⁶ valamint, hogy a volt belügyminiszter, Szapáry Gyula⁷ testvére volt. Ezt követően a lap saját értesüléseit is megosztja az olvasókkal, miszerint a gróf gyilkosának teljes neve Tóth Ferenc, aki előző nap (vagyis 1878. február 12-én) reggel fél nyolckor bement feletteséhez, revolverével kétszer meglőtte. Ezután kijött, és szolgájával, a Jászapátiból származó Tapsi Jánossal együtt lóháton elmenekültek. Egy őrcsapat utánuk vágatott, de Jászapáti környékén nyomukat veszítették. Viszont a menekülőknél nem sok esélyük van, hiszen „minden irányba honvédségi és közös hadseregéből való csapatok indultak ki nyomozására”. Végül az újság azt is megírja, hogy gróf Szapáry Imre testét aznap szentelik be Jászberényben, a következő napon pedig eltemetik majd Gyöngyösön.⁸

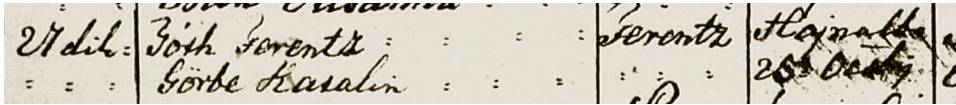

2. kép: Gróf Szapáry Imre halotti anyakönyvi bejegyzésének részlete

(A római katolikus egyház halotti anyakönyvei, Jászberény, 1878. év, 154. sz. bejegyzés,
forrás: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSV4-BXH5?cat=45764&i=93&lang=hu>, letöltés: 2025. január 22.)

Az ügy jó példálul szolgálhat a korabeli sajtóviszonyok okozta információáramlás visszásságaira, hiszen ennél a bűncselekménynél – főként a kezdeti szakaszában – különösen gyorsan peregtek az események, így a korszakban még túlsúlyban lévő hetilapok számára a ritkább periodika behozhatatlan hátrányt jelentett a napilapokhoz képest, nem is beszélve azon lapokról, amelyeknek már ekkor létezett reggeli és esti kiadása is. Például, mire a *Katholikus Hetilap* február 21-én röviden beszámolt róla, hogy Tóth Ferencet, gróf Szapáry Imre százados gyilkosát elfogták „Kis-Kürüben” (Kisköre),⁹ addig a napilapokat követők már jóval korábban részletesebb híreket olvashattak az ügyről.

Az egyik legalaposabb tudósítást a *Pesti Napló* hasábjai közölték, amely már nagyrészt a gyanúsított első vallomására épült. Eszerint a negyvenhárom esztendő, tiszaiigari származású Tóth Ferenc egy „középmódú” gazdaember fia volt, aki huszonegy évet szolgált fegyveres testületeknél: előbb a Monarchia hadseregében, ahol őrmesteri rangot kapott; majd a csendőrséghez került hosszabb időre, míg végül 1876-ban a honvédség kötelékébe lépett, ahol a tiszti vizsga letétele után hadnaggyá léptették elő.¹⁰

3. kép: Az elkövető, Tóth Ferenc keresztelési anyakönyvi bejegyzésének részlete
(A református egyház keresztelési anyakönyvei, Tiszaigar, 1835. év, október 27-i bejegyzés,
forrás: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9Z9Q-XM?cat=173062&i=41&lang=hu&cc=1858355>, letöltés: 2025. március 10.)¹¹

Tisztként az előző évben korábbi állomáshelyén, Nagyváradon egyszer már ittas állapotban botrányt okozott, amiért elbocsátás is járhatott volna, de a kerületi parancsnok végül – hosszú szolgálati idejére való tekintettel – áthelyezéssel oldotta meg a problémát, így került Tóth Jászberénybe. A helyi laktanya vezetője („H. százados”) meg volt elégedve hadnaggyával, ám a parancsnokot hamarosan áthelyezték, utóda gróf Szapáry Imre lett. A század közvetlen irányítása Tóth Ferenc – mint legidősebb hadnagy – kezébe került, a súrlódások pedig ekkor kezdődtek közte és a laktanyaparancsnok között. Hamarosan kiderült ugyanis, hogy hiába a két évtizedes szolgálati tapasztalat, Tóth alkalmatlan a katonai vezetői feladatokra: főleg a számadásokkal akadtak folyamatosan gondjai. Szapáry százados ennek ellenére elnézően bánt vele, sőt egyszer a közpénztárból még egy kölcsönt is folyósítottatott neki. Azonban az elszámolási problémákat a kapitány sem tudta palástolni, így Tóth számos alkalommal kapott megrovást, illetve a fizetéséből is többször levonták a leltározásokkor hiányzó tételek ellenértékét. A hadnaggyal szembeni szankciók felsőbb helyekről érkeztek, ám mivel azokat közvetlen feletteseként mindig Szapáry tudatta vele, Tóth azt gondolta, hogy maga a gróf a legfőbb rosszakarója. 1878. január 4-én egy levelet is írt a róla jó emlékeket őrző előző parancsnoknak, H. századosnak, amelyben arra panaszkodik, hogy Szapáry nincs vele megelégedve, pedig „én minden kitelhetőt megteszek neki”. A kétségbeesett Tóth lelki vívódásait egyre inkább alkoholba fojtotta, de arra gondosan ügyelt, hogy a nagyváradi jelenet ne ismétlődjék meg.¹²

A parancsnokkal való egyre fokozódó szembenállás utolsó mozzanata az volt, mikor Szapáry írásban utasította hadnaggyát, hogy egy betegeskedő katonát

szabadságot; Tóth azonban egy másik, teljesen egészséges embert küldött el pihenőre. A gróf kérdőre vonta beosztottját, aki nem tudott megfelelő magyarázattal szolgálni az esetre. A századosnak nem volt lehetősége büntetést kiszabni, ezért feljelentette Tóthot a fővárosban székelő ezredparancsnokságnál, és maga is felutazott Pestre a dolgot sürgetni. Az ezredes a vétkes hadnagyot húsznapos szabadságra ítélte, amit Szapáry hirdetett ki Tóthnak azon kitéttel, hogy a büntetést másnap délben kezdje meg, a századot pedig az utána rangban következő tisztnek adja át. Tóth Ferenc tiltakozott, mondván: „Ezt soha sem fogom megtenni, inkább vegyék el életemet.” Majd kétnapnyi szabadságot kért felettesétől, azonban ezt Szapárynak nem állt jogában megadni a számára. A feldühödött hadnagy ekkor szánta el magát a végzetes tette: este elrendelte tisztiszolgájának, hogy másnap reggel hat órára nyergeljen fel két lovat, és várja őt a kaszárnya hátsó kapujánál; ő maga a raktárból kivett egy revolvert és nagy mennyiségű (nyolcvannégy darab) töltényt. Másnap reggel öt órakor Tóth már ébren volt, és a parancsnok szobája körül ólálkodott, várva a megfelelő pillanatot. Szapáry hét órakor felkelt, elkezdett öltözködni, majd a szolgáját fél nyolc körül leküldte a kávéháza felé, hogy hozzon neki pirított kenyeret a teájához. Ezt a pillanatot használta ki Tóth: belépett Szapáryhoz, aki éppen a mosdóasztala előtt állt, felsőtestét csak egy ing fedte, a dolmánya pedig egy széken feküdt.¹³ A negyvenesztendő gróf élete teljében volt: „szép, erőteljes férfi, a város közönségének kedvence”.¹⁴

A hadnagy megismételte az előző napi kérését: a százados adjon neki kétnapos szabadságot. Szapáry ezt visszautasította, és figyelmeztette beosztottját, hogy délben kezdje meg a kiszabott büntetés letöltését. Szó szót követett, majd Szapáry a dolmányához nyúlt, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy valakit behívjon Tóthot letartóztatni. A dühös hadnagy ekkor előhúzza a ruhája alól a töltött revolvert, és a gróft, amint az felé fordult, mellbe lötte. A golyó áthatolt a testen, és a falba fúródott. Szapáry a sebéhez kapva félrefordult, ekkor másodjára is eldördült a fegyver: a lövedék a hóna alatt érte a laktanya parancsnokát, és megakadt a vállcsontban. A gróf összeesett, Tóth pedig gyorsan távozott a szobából, lóra szállt, és inasával együtt csendesen, feltűnés nélkül elügetett.¹⁵

4. kép: A gyilkosság helyszíne: a jászberényi huszárlaktanya régi képeslapon
(forrás: Verseghy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény, Jász-Nagykun-Szolnok
Megyei Képeslaptár)

A lövéseket senki sem hallotta, a parancsnok szobája ugyanis a hatalmas, U alakú épület egyik szárnyának legszélén volt, a mellette lévő négy-öt, tisztek számára fenntartott helyiség pedig éppen üres volt. A gróf pirított kenyeret hozó embere a lépcsőn találkozott össze a lefelé igyekvő Tóthtal. A szolga a szobát zárva találta, viszont a kulcs kívülről lógott a zárban. Arra gondolt, hogy az ura valahová kiment, így vissza akart fordulni, de ekkor mély sóhajtást hallott odabentről. Rögtön kinyitotta az ajtót, és meglátta az ekkor már mozdulatlan, vértócsában heverő Szapáryt. Ijedt kiáltozására az egész katonaság összefutott, Madarassy hadnagy pedig azonnal egy nyergeletlen lóra ugrott, és bevágatott Jászberénybe orvosért. A hamarosan kikerkező doktor viszont már csak a halál beálltát tudta megállapítani. A jelenlévők előtt nem volt kétséges, ki követte el a gyilkosságot, így Madarassy tizennégy emberével kilovagolt a laktanyából. A patanyomokból látták, hogy Tóth és inasa Jászapáti felé menekült, így az üldözők arrafelé vették az irányt. Ekkor már fél kilenc körül járt az idő, tehát a gyilkos számottevő egérutat nyert.¹⁶

5. kép: Az egykori laktanya napjainkban, amely Jász-Nagykun-Szolnok vármegye legnagyobb alapterületű épületkomplexuma – jelenleg óvoda működik a falai között, valamint szociálisan rászorulóknak részére is biztosít lakhatást (a szerző felvétele, 2025. március 8.)

Madarassy és csapata „vágatva ment Jász-Apátig (2 mfl.)”.¹⁷ A faluban kérdezősködve megtudták, hogy a szökött hadnagy éppen patkoltat. A katonák a kovácshoz siettek, azonban Tóth még időben észrevette a közeledőket, gyorsan lóra kapott, és szolgáljával elnyargalt. Madarassyék utánuk eredtek, és előbb a településen keresztül üldözték őket, majd onnan kiérve is még egy jó darabig folytatódott a hajszja. Mikor látszott, hogy a lovak fáradni kezdenek, és a menekülőket beérni nem tudják, a honvédek tüzet nyitottak az előttük körülbelül kétszáz lépésre haladó Tóthékra. A tisztiszolga ekkor megijedt, és meg akart állni, de a hadnagy revolverével fenyegette meg inasát, sőt még a másik ló kantárszárát is a saját kezébe vette, úgy vágattak tovább. Az üldözőket vezető Madarassy hadnagy hamarosan belátta, hogy hiábavaló a fáradozás, ezért embereivel visszafordult, és felkereste a Jászapátiban állomásozó, a 12. ezred kötelékébe tartozó huszárszázadot, hogy segítsenek elfogni Szapáry gyilkosát. Az ottani parancsnok rögtön őrzárakat küldött ki a szélrózsa minden irányába, emellett értesítették a szomszéd falvakban szolgálatot teljesítő katonaságot is.¹⁸ Közben a függetlenségi párt legfőbb hajdúsági orgánuma, a hetente ötször megjelenő *Debreczen* beszámolója szerint a jászberényi főjegyző táviratot küldött a debreceni – és minden bizonnyal még több – rendőrségnek, miszerint Szapáry gyilkosa és inasa valószínűleg Erdély felé vették útjukat, és amennyiben a cívis városban megjelenének, tartsák szemmel őket.¹⁹

Erre azonban már nem volt szükség, az események ugyanis még aznap gyors fordulatot vettek: a nagy erőkkel történő, a körülkerítésre alapozó, szakszerű fejdázászat

eredményt hozott. Miután az üldöző huszárok megszállták a Tisza három átjáróját, este hét óra tájban Kisköre határában Wever hadnagy észrevette Tóthékat. A tiszt attól tartott, hogy a gyilkos a közeli nádasokba veti magát, ezért csak messziről, óvatosan követte a hadnagyot és szolgáját. A menekülők végül benyargaltak Kiskörébe, megálltak a kocsmá előtt, Tóth Ferenc pedig utasította inasát, hogy a két lovat vigye arrébb három házzal. Wever és emberei megkerülték a falut, így az ellenkező oldalról érkeztek meg. Először a lovakra és a szolgára bukkantak rá, aki „midőn meglátta a huszárokat, úgy örült, mint egy gyermek”. A hadnagy és katonái ezután a kocsmához siettek, ahol Wever három embert az ablakhoz állított, ő maga pedig egy káplárral belépett az ajtón. Tusakodásra nem került sor: a gyanúsított rögtön eldobta a revolverét, megadta magát, és csak azt kérte, hogy ne bántsák. Mint azt az *Ellenőr* tudósításában olvashatjuk: az üldöző huszárok fegyverei nem is voltak megtöltve, emellett a lap megjegyzi, hogy Kisköre csak három „mildre” (három magyar mérföldre, vagyis kb. huszonöt kilométerre) fekszik Tiszaigartól, Tóth szülőfalujától – tehát, mint azt az orgánum sugallja, a gyilkos feltehetően oda igyekezett. Végül az újság megemlíti, hogy Tóth Ferencet Jászberényben fogják tettéért felelősségre vonni, ítélet pedig tizenöt nappal később várható.²⁰ (Az *Ellenőr* részletes beszámolója nagy hasonlóságot mutat a *Pesti Napló*éval.²¹)

Akad azonban sajtótermék, amely néhány részletében eltér a már említett orgánumoktól, illetve más információkat is közöl. A *Pápai Lapok* például a gyilkosság elkövetését úgy írja le, hogy Tóth mindkét lövése oldalról érte a gróf testét. Nagyobb eltérés, hogy a lap tudósítása szerint a tettest nem Kiskörében, hanem – a Jászapáti és Kisköre között félúton fekvő – Pély falu kocsmájában vették őrizetbe, ahol erősen borozott. Végül, a hírben megemlíti, hogy a Jászberénybe tartó út során a fogoly Tóth Ferenc szivart kért és kapott, valamint hogy első áldozatának Madarassy hadnagyot szemelte ki, de őt nem találta a szobájában, így csak Szapáry gróffal végzett.²² A *Békésmegyei Közlöny* – minden bizonnyal tévesen – azt írja, hogy Jászkisérben kattant a bilincs a gyilkos kezén.²³ A naponta megjelenő *Magyar Jogász* általánosságban fogalmaz: eszerint Tóthot „Jász-Apáti mellett” fogták el,²⁴ az Ágai Adolf szerkesztette *Magyarország és a Nagyvilág* pedig szintén Pélyt említi az őrizetbe vétel helyeként. Utóbbi lap röviden beszámol gróf Szapáry Imre 1878. február 15-i, gyöngyösi temetéséről is: „A ravatal az »Orczyházban« volt felállítva, annak azon szárnyában, a melyben az elhunyt édes anyja, Szapáry József grófnő [sic!]²⁵ s unokahuga Westphalen grófnő, szül. Auersperg Anna hgnő laknak. A koporsót számos koszoru fődte, a gyászkiiséret igen számos volt, az aristocrazia köréből sokan voltak jelen s a gyöngyösi közönség is a legnagyobb részvétellel kísérte sirjába a férfi kora 40-dik évében, orgyilkoskéz által elhullott kitünő főurat.”²⁶ A *Politikai Ujdonságok* szerint is az elfogás a pélyi csárdában történt, az orgánum emellett beszámol róla, hogy az áldozat temetésén jelen volt nagyívű politikai karriert befutó bátyja, gróf

Szapáry Gyula is. A lap – Tóth vallomására hivatkozva – megint másképp írja le a gyilkosságot, egyúttal újabb magyarázattal szolgál arra, miért nem hallotta senki a fegyverdörrenést. A hasábkon ugyanis azt olvashatjuk, hogy az iszákos hadnagy először hátba lötte parancsnokát, azonban „(...) a töltés gyenge volt, a lövés kicsit szólt. A gróf hirtelen visszafordult, mire Tóth még egy lövést intézett a mellének, azt hive, hogy az első nem volt halálos.” Szapáry még ezután sem esett össze, hanem két lépést tett előre. Tóth megrémült, hogy esetleg rosszul talált, a kapitány pedig mindjárt segítségért kiált majd, ezért kirohant a szobából, és ráfordította a kulcsot az ajtózárra. Szapáry padlóra zuhanását már nem hallotta.²⁷

VIZSGÁLAT ÉS TÁRGYALÁS

Az *Egyetértés* napilap szerint a gyilkosság, illetve Tóth Ferenc elfogása után néhány nappal – a fővárosban székelő dandárparancsnokság utasítására – már meg is érkezett Jászberénybe Weinzierl őrnagy, mint hadbíró, Fehérváry Frigyes főhadnagy, mint alhadbíró, valamint Dőry alezredes, hogy a bűncselekménnyel kapcsolatban lefolytassák röviden a vizsgálati eljárást, megalakítsák a haditörvényszéket, amely meghozza majd az ítéletet. A lap írja továbbá, hogy a törvényszék az őrnagytól lefelé minden rangfokozat egy-egy képviselőjéből fog állni, valamint hogy az ítéletet Jászberényben hajtják majd végre, „ha csak a legfelsőbb megkegyelmezés, melyre ezen esetben alig lehet kilátás, más irányban nem fog intézkedni”.²⁸ A fogságban lévő Tóthról több újság is megírta, hogy összeroppant tette súlya alatt, a *Képes Néplap* és *Politikai Híradó*ban például olvasható, hogy „teljesen meg van törve, sápadt mint a halál, s teljes érzetében van a szörnyű esemény következményeinek”.²⁹

A közérdeklődés óriási volt az esemény iránt, a tanúk pedig szinte mindannyian Jászberényben tartózkodtak, hiszen katonaként ott teljesítettek szolgálatot. A Tóth Ferencet üldöző huszárokon és Szapáry Imre szolgáján kívül alig hallgatnak ki valakit – írta a *Politikai Ujdonságok*. A hadnagy töredelmesen bevallotta tettét, csupán annyit hozott fel mentségül, hogy felettese méltatlanul bánt vele.³⁰

A tárgyalás folyamán viszont több, addig nem ismert részlet is napvilágot látott, amelyek arra vonatkoztak, Tóth szerint miért neheztelt rá huzamosabb ideje gróf Szapáry Imre. Ezek közül az egyik egy szerencsétlen elszólás („vaskalapos”) volt Tóth Ferenc részéről, amelyet egy többnapos, fárasztó hadgyakorlat alkalmával tett a huszárkapitány bátyjára, gróf Szapáry Gyulára. A hadnagy elmondta, hogy az eset után „Szapáry engem folyton üldözött, nyakamra járt, és oly szolgálati ügyekkel is zaklatott, melyek nem is rám tartoztak, hanem altisztekre és bármit is tettem, semmi sem volt inyére”.³¹ Egy másik érve kevésbé volt komolyan vehető, inkább arra utalt, hogy egy idő után elhatalmasodhatott benne a téveszme, miszerint a jászberényi laktanya vezetője minden eszközzel tönkre akarja őt tenni. Történt

ugyanis, hogy Tóth a szülőfalujában, Tiszaigaron nősülni szándékozott, és e célból az előző év végén haza is utazott, ám elkésett: a lány időközben máshoz ment férjhez. A kikoszarás érzékenyen érintette a már nem éppen fiatal hadnagyot, ráadásul állítása alapján visszatértek Szapáry az egész tisztikar előtt megszégyenítette: a Borsszem Jankó élclap 1877. évi utolsó, 521. számában,³² a „Mokány Berczi” című rovatban olvasható – többek között – egy mondat („Rosz bika jaz, ki egy tehénért odahagyja a csordát!”³³), amelyről Tóthnak meggyőződése volt, hogy az Szapáry műve, és rá értette. „Hogy pedig e cikket csakugyan gróf Szapáry Imre közölte, ezt onnét tudom, mivel gr. Szapáry Imre százados ur volt az, ki engem még e Borsszem Jankóra figyelmeztetett is. Ezután a »Borsszem Jankó« majd minden számában neveltségessé tett engem, különösen emlékszem egy közleményre, mely két rajzzal volt ellátva, s mindkét rajzon e szavak voltak »Egytértés.«” A tárgyaláson egyértelművé vált, hogy Tóth Ferenc feltételezései az élclapban megjelent tartalmakkal kapcsolatban alaptalanok voltak.³⁴

6. kép: A Borsszem Jankó karikatúrája, amelyet Tóth Ferenc személyes sértésnek értelmezett (Borsszem Jankó, XI. évf. [1878] 522. [1.] sz. 7.)

Sőt Szapáry százados nemcsak hogy nem üldözte Tóthot, hanem a lehető legelőzékenyebben bánt vele. Amint a vizsgálatból kiderült, a laktanyaparancsnok korábban mindössze egyetlen alkalommal volt nem csupán kihirdetője, hanem kezdeményezője is az ezredparancsnokságnál a hadnagy megbüntetésének: amikor Tóth a már említett nősülési ügyére hivatkozva négy nap szabadságot kapott, de egy egész hétig távol volt. Ráadásul az egészet megúsza egy szóbeli figyelmeztetéssel. Ezt követte két hónappal később az előzőekben már említett második eset, ami végül a tragédia előidézője lett. A *Pesti Napló* szó szerint közölte azt a sokatmondó levelet is, amelyet Szapáry a vele jó viszonyban lévő ezredparancsnokhoz intézett a gyilkosságot megelőző napon: „Kedves barátom! Ezen sorok által magán uton is értesítek az itt történtek felől. Tóth az általam ma küldött szolgálati jegyre 9 órakor nálam megjelent, de már akkor ismét úgy gőzölgött belőle a pálinka, hogy alig lehetett hozzá közeledni. Madarassy jelenlétében elolvastam előttük az ezred parancsot, azután pedig tudatám vele, hogy a század átadása után azonnal kezdje a reá szabott büntetést; a parancsot aláírta, meghajtotta magát és elment. Alig hogy eltávoztak, a visszajött Madarassy még azt mondá, hogy Tóth azt felelte, hogy ő az ezred kezelő bizottság közbe jötte nélkül a század raktárát vagy gazdasági részét semmi szín alatt át nem adja. Én felszólítottam Madarassyt, hogy mint bajtársa, beszélje reá, hogy ne okoskodjék és ne hozza magát még kellemetlenebb helyzetbe. Madarassy vissza is ment, de eredménytelenül, mert Tóth reá sem hallgatott és egész bőszyűlten járt föl-alá szobájában. Miután láttam, hogy ezen kísérletem is meghiusult, egy szolgálati jegyet irtam Tóthnak és Madarassynak, melyben Madarassynak meghagytam, hogy egyelőre vegye át a század fegyelmi és oktatási parancsnokságát, Tóthnak pedig megrendeltem, hogy ezen szolgálati jegy vétele után azonnal szoba fogságát kezdje meg, mi meg is történt. Sajnálom, hogy ennyire élére kellett állitanom az ügyet, de azt hiszem, hogy e szerencsétlen ember az utolsó hetekben már agyonította magát és maga sem tudja, mit tesz; sokáig sokat elnéztem neki, de most már nem tehettem máskép. Baráti üdvözléssel Imre.” A levél is bizonyítja, hogy a gróf sokat elnézett beosztott tisztjének, aki – mint azt a törvényszéki vizsgálat is kiderítette – valóban szinte minden egyes napon ittasan jelent meg a legénység előtt, ami „a szolgálatra nézve szerfölött hátrányos, de egyáltalán botrányos is volt”. A rendszeresen a pohár fenekére néző hadnagy azonban nem a jó szándék jelének tekintette a gyengéd bánásmódot, éppen ellenkezőleg: úgy vélte, Szapáry azért látogatja őt rendszeresen a szobájában, hogy kémkedjen utána, mert mindenképp el akarta nyomni. Ezt követően pedig Tóth ügyesen csavart egyet az események logikáján: azt állította, hogy véget akart vetni a százados zaklatásainak, mégpedig úgy, hogy önkényesen szülőfalujába megy, és ott föbe lövi magát, „hogy apám sírja mellett eltemetve legyek”. Az ominózus napon, február 12-én reggel azért ment be a gróf szobájába, hogy erről a szándékáról értesítse. A századosnak pedig csak azért kellett

meghalnia, mert a szóváltásuk után hátat fordított neki, hogy felvegye a zubbonyát. Erre Tóth megjed, gyorsan elővette a forgótáras pisztolyát, és mikor Szapáry ismét szembefordult vele, kétszer elsütötte a fegyverét, majd a még ekkor is lábbon álló parancsnokot magára hagyva, sietve távozott. (Vagyis az újságban – többnyire egyes szám első személyben – közölt vallomás szerint Tóth mindkétszer szemből lőtt rá az áldozatára, ellentétben más lapok korábban említett beszámolóival.) A *Pesti Napló* kiemeli Tóth Ferenc flegmatikus nyugalmát a nyolc napig tartó, negyvennyolc tanú meghallgatására sort kerítő vizsgálat, illetve tárgyalás alatt, amelyből a vádlottat csak az üldözésére, valamint a *Borsszem Jankóra* vonatkozó kérdések tudták kizökenteni. „Ekkor felbőszült, ingerülten válaszolt, szemeit forgatta és nagy fáradtságba került őt ismét rendes és nyugodt magatartásába visszajuttatni.”³⁵

7. kép: Az egykori Jászkun Hármas Kerület székháza, ma a Jászberényi Járási Bíróság épülete, ahol Tóth Ferencre kimondták a halálos ítéletet (a szerző felvétele, 2025. március 8.)

ÍTÉLETHIRDETÉS ÉS KIVÉGZÉS

Az ügy vizsgálata, a tanúkihallgatások végeztével 1878. február 26-án, kedden Jászberényben összeült a haditörvényszék. Elnökként Weinzierl (Ernő³⁶) őrnagy, hadbíró, rajta kívül Say (Győző³⁷) őrnagy, továbbá két százados, két főhadnagy és két hadnagy alkotta a testületet, amely még aznap határozott a vádlott sorsáról. A már sejthető, de még nem nyilvános döntést két tiszt vitte fel a fővárosban lévő főhadparancsnokságra, aláírással történő megerősítés céljából.³⁸ A börtönben ülő

Tóthot közben meglátogatta Tiszaigaron élő, földművelésből élő bátyja. A hatóságok nem tiltották meg a testvérek személyes találkozását, amely rövide, de annál szívósorítóbbra sikeredett a sajtó szerint. „A mint a két testvér meglátta egymást, mindkettejük sirva fakadt s ott álltak szóltanul néhány perczig. Ekkor megszólalt a gyilkos: »Ne sirj bátyám, ugy se használ az semmit. Én már az akasztófán halok meg vagy agyonlőnek!« A szegény bátya csak egy pár szót váltott meg öcscsével, mert rémitő kín marczangolta a szivét, s hamar eltávozott.”³⁹

Az ítéletet február 28-án, csütörtökön délelőtt hirdette ki a jászberényi haditörvénytörvény elnöke Tóth Ferenc előtt.⁴⁰ A Jászkun Hármas Kerület székháza, az ún. „Megyeháza”⁴¹ előtt hatalmas tömeg várakozott, az épület nagytermében pedig Weinzierl hadbíró olvasta fel a döntést, miszerint a vádlottat „orgyilkosság, szökés, büntetés-megszegés és adósság-csinálás” miatt⁴² a tisztí rang elvesztésére, a honvédségből való kutaszittatásra, valamint kötél általi halálra ítélik. Tóth nyugodtan hallgatta végig a felolvasást, amelyen jelen voltak a helyőrség tisztjei is. Mikor Weinzierl végzett, az elítélt megszólalt: „Tessék megengedni, hogy néhány szót szólhassak. Huszonkét évig hűn szolgáltam, engedjék meg az apellatiót!” A hadbíró azonban a következőt felelte: „Ezen ítélet ellen nincs felebbezés. Jobbra át!” A porkoláb visszakísérte Tóthot a börtönbe, akinek már csak annyi reménye maradt, hogy királyi kegyelemből nem bitófán, hanem golyó által halhat meg. A cellába visszaérve papot kért, és délelőtt tizenegy órakor el is ment hozzá Kálmán Péter jászberényi református lelkész, aki vigaszt próbált nyújtani a halálra készülőknek. Mikor a lelkész távozott, Tóth Ferenc íróeszközöket kért, hogy leírhasa végakarátát. A sajtó szerint a kivégzést két nappal későbbre tűzték ki, és bár az információ nem volt hivatalos, mindenki valószínűsítette, hogy nem várnak sokat a végrehajtással, hiszen Kozarek Ferenc hóhér két segédjével már előző este Jászberénybe érkezett.⁴³ „A város és környéke a gyilkosság elkövetése óta izgalomban volt ez orgyilkolási bűneset miatt s a közvélemény a bűnöst, ki szörnyű tettevel a honvédségre is szégyent hozott, halálra méltónak ítélte” – jegyezte meg a *Fővárosi Lapok* tudósítása.⁴⁴

A kivégzésre az ítélethirdetés után két nappal, március 2-án, szombaton került sor a jászberényi „megyeháza” mögötti börtönudvaron, reggel hét órakor. A halálraítélt az előző napon imakönyvet kért, majd ismét megérkezett a cellájába Kálmán Péter lelkész, akivel utolsó óráit töltötte. Tóth a sajtó szerint egyfolytában szivarozott, reggel pedig kenyeret óhajtott, mert megéhezett. Mikor a végrehajtás ideje elérkezett, nyugodtan lépett ki az udvarra, bár az ítélet felolvasása közben folyamatosan hátra-hátra tekintett a bitófára. Az eseményre kivonult két század lovasság, valamint képviseltette magát a helyben állomásozó ötvenedik honvédszászlóalj – a tisztikar teljes létszámában. Polgári személyek csak kevesen voltak jelen, mivel a kivégzés időpontját nem tudatták előre. Tóth Ferenc utolsó szavai a következők voltak: „Uraim, isten önökkel!” Majd a lelkészhez fordult: „Ha isten van, miért

nem akadályozta meg tettemet?”⁴⁵ Pár másodperccel később megszorult a nyakán Kozarek Ferenc kötele, akinek ez volt későbbi, másfél évtizedes ítélet-végrehajtói pályafutása első önálló akasztása.⁴⁶

8. kép: A bíróság mögött lévő, egykori börtön udvara: itt állt a bitófa 1878. március 2-án
(a szerző felvétele, 2025. március 8.)

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban nagyrészt a korabeli sajtóorgánumok tudósításaira alapozva igyekeztünk minél részletesebben felvázolni egy 1878-ban elkövetett emberölést, valamint a tettes további sorsát. A bűncselekmény korabeli hírértékét jelentősen növelte, hogy az áldozat főnemes volt, ráadásul a volt belügyminiszter öccse. Igyekeztünk bemutatni azt is, hogy a dualizmus idején mennyivel gyorsabb lefolyású volt az igazságszolgáltatás menete katonai, mint polgári ügyekben – utóbbinál ugyanis az elítélt az elsőfokú, esküdtszéki döntést követően még fellebbezhetett a királyi ítélőtáblához, majd a kúriához, végső reményként pedig ott volt az uralkodó, aki számos esetben enyhítette a halálbüntetést életfogytiglani szabadságvesztésre. Ez a folyamat hosszú hónapokig, akár közel egy évig is eltartott. A katonai ügyekben azonban nem volt fellebbezési lehetőség: a haditörvényszék legsúlyosabb döntése az illetékes parancsnokság jóváhagyása után jogerőssé vált, és az uralkodói kegyelem ekkor legfeljebb annyit jelenthetett, hogy az adott személy – a szegyeteljes kötél helyett – a katonához méltóbb, golyó általi halálban részesült. Tóth

Ferencnek ez nem adatott meg, és végzete rendkívül gyorsan elkövetkezett: február 12-én gyilkolt, és három héttel később már holtan függött a bitófán. Sokat elárul továbbá a katonai büntetőjog korabeli szigoráról, hogy ha Tóth hadnagy a bűncselekményt civilként követi el, akkor egy jó ügyvéd segítségével – mint azt számos eset bizonyítja – feltehetően megúsza volna tíz–tizenöt évnyi fegyházbüntetéssel, akár a fellebbezés kényszere nélkül is. Egyenruhásként azonban teljesen más elbírálás alá esett.

Végül – mintegy epilógusként – ejtsünk néhány szót az áldozat és gyilkosa végső nyughelyéről. Szapáry Imre sírja Gyöngyösön található, a gróf a felesége és több rokona mellett fekszik az Orczy–Szapáry családi kriptában. A sírboltot a XX. század második felében barbár módon feldúlták, feltehetően ki is fosztották, majd az 1990-es években – balesetveszélyre hivatkozva – betemették. A közelmúltban azonban rendbe rakták, 2020-ban új sírkő (lásd: 9. kép) is készült. Mögötte található a régi, fehérmárvány oszlop töredéke, amelyen a Jászberényben megölt százados és felesége, Rudics Petronella neve még kiolvasható. Ma tehát elmondhatjuk, hogy gróf Szapáry Imre immáron méltó körülmények között alussza örök álmát Gyöngyösön.

A kivégzett Tóth Ferencnek viszont még a halálban sem volt nyugalma: a sajtó beszámolt róla, hogy néhány nappal a kivégzése után a jászberényi temetőben ismeretlenek kiásták a tetemet, és ellopták.⁴⁷ „Vagy babonás emberek vitték el, vagy valamely kegyeletes rokon” – fogalmaz a *Magyar Jogász*.⁴⁸ A holttest soha nem került elő – és jó eséllyel nem is kereste senki.

9. kép: Gróf Szapáry Imre végső nyughelye Gyöngyösön, a Dobó István utcai – a helyiek által „középsőnek” hívott – temető IX. sz. parcellájában. A Szapáry–Orczy família közös sírboltjának fedőlapján⁴⁹ a meggyilkolt gróf neve alatt 1875-ben elhunyt feleségéé olvasható (a szerző felvétele, 2025. március 8.)

A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klasztere támogatta. A szerző a „Halálbüntetés a dualista Magyarországon – a korabeli sajtó tükrében” kutatócsoport tagja.

The research was supported by the Humanities and Social Sciences Cluster of the Centre of Excellence for Interdisciplinary Research, Development and Innovation of the University of Szeged. The author is a member of „The death penalty in dualist Hungary – in the light of the contemporary press” research group.

JEGYZETEK

- 1 A Hon, XVI. évf. (1878) 39. sz. (esti kiadás) 2.
- 2 Debrecen, X. évf. (1878) 31. sz. 2.
- 3 Fővárosi Lapok, XV. évf. (1878) 36. sz. 3.
- 4 Lásd a Pester Lloyd 1878. február 13-i számát (XXV. évf. [1878] 44. sz. 3.)
- 5 A Hon, XVI. évf. (1878) 40. sz. (esti kiadás) 2.
- 6 Szapáry Imre gróf fiatalon, alig több mint kétévnyi házasság után özvegyült meg: felesége, almási báró Rudics Petronella – báró Rudics Józsefnek, a neves költőnek, politikusnak, Bács-Bodrog vármegye egykori főispánjának leánya – élete huszonhetedik évében járt, mikor 1875. június 7-én meghalt Ó-Kígyóson (a mai Szabadkígyóson). A Békés hetilap szerint a fiatalasszony barátjánőjéhez, gróf Wenckheim Krisztinához, gróf Wenckheim Frigyes nejéhez érkezett huzamosabb idejű látogatásra, akik éppen akkor rakták le a ma is látható, Ybl Miklós által tervezett, pompás kastélyuk alapkövét. Az ott tartózkodás során, egy séta alkalmával Szapáry felesége bezuhant egy pincébe, súlyosan megsérült, majd három héttel később szívszélhűdés következtében elhunyt. Az orgánum egyúttal cáfolta a konkurens Békésmegyei Közlöny azon állítását, miszerint a bárónő halálát a balesetben elszenvedett sérülések okozták: mivel Rudics Petronella régóta betegeskedett, szíve megállását a zuhanáskor szerzett zúzódások nem előidézték, legfeljebb csak siettették (Békés, IV. évf. [1875] 24. sz. 3.). A negyvenedik életében járó Szapáry Imre gróf tehát meggyilkolásakor már több mint két és fél esztendeje özvegyember volt.
- 7 Gróf Szapáry Gyula (1832–1905) 1869 és 1871 között belügyminisztériumi tanácsos, ezután a közmunka- és közlekedésügyi minisztériumban államtitkár. A Szilágyi- és a Bittó-kormányban, 1873 és 1875 között belügyminiszter. 1878-tól 1887-ig, Tisza Kálmán kormányában Magyarország pénzügyminisztere, majd a földművelésügyi tárca vezetője (1889–1890). 1890 és 1892 között miniszterelnök és belügyminiszter, a nevéhez fűződik – többek között – a közigazgatás államosításának sikertelen reformja. Az 1892-es választások idején megpróbálta a Szabadelvű Pártot saját híveivel feltölteni. A liberális egyházi reformokat nem fogadta el, emiatt lemondásra kényszerült. Az egyházpolitikai küzdelmek idején több társával kilépett a Szabadelvű Pártból, és önálló képviselőházi frakciót alakított (forrás: <https://mek.oszk.hu/01900/01905/html/index1202.html>, letöltés: 2025. március 4.).
- 8 A Hon, XVI. évf. (1878) 40. sz. (esti kiadás) 2.
- 9 Katholikus Hetilap, XXXIV. évf. (1878) 8. sz. 8.
- 10 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 45. sz. (reggeli kiadás) 2.
- 11 A tanulmányban tárgyalt bűncselekményt nem érinti, de érdekességképpen érdemes megjegyeznünk, hogy a gyilkosságot elkövető Tóthnak – más testvérein kívül – volt egy két évvel idősebb, szintén Ferenc nevű bátyja, aki 1833 karácsony másnapján született (A református egyház keresztelési anyakönyvei, Tiszaigar,

1833. év, december 28-i bejegyzés, forrás: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9Z9Q-VY?cat=173062&i=39&lang=hu&cc=1858355>, letöltés: 2025. március 10.), de az egyéves kort sem érte meg: 1834. december 13-án meghalt (A református egyház halotti anyakönyvei, Tiszaigar, 1834. év, december 13-i bejegyzés, forrás: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9Z97-SG?cat=173062&i=123&lang=hu&cc=1858355>, letöltés: 2025. március 10.). A később emberölést elkövető Ferenc a következő év októberében született, vagyis bátyja halála után nem sokkal fogant. Köztudott, hogy a XIX. században még mindig rendkívül nagy arányú volt a gyermekhalandóság, így nem számított ritkaságnak az a – napjaink emberének kissé furcsának tűnő – szokás, hogy az elhunyt testvér keresztnévét adták a később született, azonos nemű gyermeknek is.
- 12 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 45. sz. (reggeli kiadás) 2.
- 13 Uo. 3.
- 14 A Hon, XVI. évf. (1878) 41. sz. (esti kiadás) 2.
- 15 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 45. sz. (reggeli kiadás) 3.
- 16 Ellenőr, X. évf. (1878) 89. sz. (esti kiadás) 4.
- 17 Uo. A mai kor embere talán első olvasatra elírásnak véli a sajtóban említett két mérföldet, mivel napjainkban a nevezett hossz mértéknek szinte már csak az angol verzióját ismerjük, amely 1609 méternek felel meg. A térképre ránézve azonban rögtön látszik, hogy Jászberény és Jászapáti között a távolság nem 3,2 kilométer, hanem ennek a sokszorosa. A tudósítás viszont pontos, ugyanis az ún. magyar mérföld annak idején 8534 métert – egyes esetekben 8353,6 métert – jelentett (lásd pl. a Magyar Néprajzi Lexikon vonatkozó szócikkét: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1733.html> (letöltés: 2025. március 5.)), s így már kijön a két település közötti távolság (kb. 18 km). Tekintve, hogy egy átlagos ló 30–40 kilométert képes vágatva megtenni, az üldöző csapatnak hozzávetőlegesen fél óra volt szüksége, hogy a laktanyából Jászapátiba érjen.
- 18 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 45. sz. (reggeli kiadás) 3.
- 19 Debreczen, X. évf. (1878) 32. sz. 2.
- 20 Ellenőr, X. évf. (1878) 89. sz. (esti kiadás) 4.
- 21 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 45. sz. (reggeli kiadás) 2–3.
- 22 Pápai Lapok, V. évf. (1878) 8. sz. 2.
- 23 Békésmegyei Közlöny, V. évf. (1878) 14. sz. 3.
- 24 Magyar Jogász, III. évf. (1878) 38. sz. 2.
- 25 Minden bizonnyal a felületes szerkesztés eredménye a pontatlan fogalmazás. Természetesen az említett Szapáry József a meggyilkolt huszártiszt édesapja volt, az édesanyja pedig Orczy Anna bárónő, aki egy évvel később követte fiát a másvilágra. Lásd pl.: <https://npg.hu/portreadatbazis/orczy-anna-516/> (letöltés: 2025. március 16.); ill. <https://magyarnemzetinevter.hu/szemelyi-nevter/?id=714338&date=2025-03-11> (letöltés: 2025. március 16.). Bővebben lásd: Dobszay Tamás – Estók János (szerk.): *Szapáry Gyula gróf, a sokoldalú politikus*. Line Design Kft., Budapest, 2023.
- 26 Magyarország és a Nagyvilág, XV. évf. (1878) 8. sz. 13.
- 27 Politikai Ujdonságok, XXIV. évf. (1878) 8. sz. 8.
- 28 Egyetértés, XII. évf. (1878) 48. sz. 2.
- 29 Képes Néplap és Politikai Hiradó, VI. évf. (1878) 8. sz. 6.
- 30 Politikai Ujdonságok, XXIV. évf. (1878) 8. sz. 8.
- 31 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 49. sz. (reggeli kiadás) 2.
- 32 A Pesti Napló (XXIX. évf. [1878] 49. sz. [reggeli kiadás] 2.) tévesen december 28-át ír megjelenésként, az említett (521.) lapszám fejlécén azonban december 30. szerepel.
- 33 Borsszem Jankó, X. évf. (1877) 521. (52.) sz. 6.
- 34 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 49. sz. (reggeli kiadás) 2.

- 35 Uo.
- 36 A hadbíró keresztnevét az ügy kapcsán következetesen nem említik a sajtóorgánumok. A keresztnevére lásd pl.: *Magyarország tiszti cím- és névtára*. 2. évfolyam. Budapest, 1875. 51.
- 37 Say őrnagy keresztnevét szintén nem említik a sajtóban, azonban a ritka vezetéknev és a betöltött katonai rendfokozat megkönnyítette az azonosítását, lásd pl.: *Budapesti Közlöny*, VII. évf. (1873) 251. sz. 1.
- 38 A Hon, XVI. évf. (1878) 53. sz. (reggeli kiadás) 2.
- 39 Uo.
- 40 Békésmegyei Közlöny, V. évf. (1878) 18. sz. 3.
- 41 A kun székek a közép- és a kora újkorban a királyi vármegyerendszertől függetlenek voltak, autonóm közigazgatási egységeket alkottak. Hozzájuk csatlakozott az egyetlen jáász szék, Berény szék, Jászberény központtal. A XVIII. század második felében a korábbi székek helyett három kerület jött létre: a Nagykun Kerület, a Kis-kun Kerület, illetve a Jász Kerület, amelyeket szoros együttműködésük folytán Jászkun Hármass Kerület néven emlegettek, közösen alkottak egy közigazgatási egységet. A hozzájuk tartozó települések közös közgyűlést tartottak, amely egyenrangú volt a vármegyékkel. Ezért terjedt el Jászberényben, hogy a Jászkun Hármass Kerület székházát „megyeházaként” említették – sőt az épület melletti utcát a mai napig Megyeház utcának hívják. A Jászkun Kerület autonómiája 1876-ban szűnt meg, amikor a közigazgatási reform betagoalta a szomszédos vármegyékbe. Bővebben lásd: Schefftsik György, dr. (szerk.): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene*. Magánkiadás (Kalotai László), Pécs, 1935
- 42 Miskolc, III. évf. (1878) 18. sz. 3.; Egyetértés, XII. évf. (1878) 61. sz. 2.
- 43 Ellenőr, X. évf. (1878) 108. sz. (esti kiadás) 3.
- 44 Fővárosi Lapok, XV. évf. (1878) 51. sz. 4.
- 45 Eger, XVII. évf. (1878) 10. sz. 5.; Debreczen, X. évf. (1878) 43. sz. 2.; Pápai Lapok, V. évf. (1878) 10. sz. 2.; Fővárosi Lapok, XV. évf. (1878) 52. sz. 5.
- 46 „Budapestnek, sem a megyének Kornberger halála óta nincs hóhérrja. Kozarek segédje volt a most említettnek, s azt hiszik, hogy elég »megbízható.«” – jegyzi meg az eset kapcsán a Magyar Jogász napilap (III. évf. [1878] 51. sz. 2.)
- 47 Pesti Napló, XXIX. évf. (1878) 63. sz. (reggeli kiadás) 2.
- 48 Magyar Jogász, III. évf. (1878) 60. sz. 3.
- 49 A sírhely felújításáról bővebben lásd: <https://kekesonline.hu/2020/10/28/az-orczy-sirkert-tortenete/> (letöltés: 2025. február 20.).